

UDC 376.54
DOI: 10.52534/msu-pp.6(1).2020.125-131

Oksana L. Protas*

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
76018, 57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine

Conceptualisation of the Problem of Giftedness in Foreign and Domestic Research

Article's History:

Received: 10.02.2020

Revised: 15.03.2020

Accepted: 18.04.2020

Suggested Citation:

Protas, O.L. (2020). Conceptualisation of the problem of giftedness in foreign and domestic research. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 6(1), 125-131.

Abstract. The phenomenon of talent and giftedness is the driving force of innovative progress, but the lack of a clear definition of this concept hinders the development of a clear system of training and upbringing of capable children, which has led to the relevance of the study. The purpose of the scientific work is to compare foreign views on the interpretation of the concept of "giftedness" for further borrowing of educational methods of training in the Ukrainian scientific space. General research methods, in particular structural and comparative analysis, including the synthesis method, allow achieving this goal. The article highlights the main theoretical concepts of giftedness in foreign and Ukrainian discourse. In this context, the problem of identifying the concepts of "giftedness", "talent", and "abilities" is considered. The views of foreign scientists on the interpretation of the phenomenon of giftedness are presented. It is found that many scientists consider certain aspects of giftedness in relation to related humanities, including history, anthropology, psychology and cultural studies. Examples of the main models of the structure of giftedness in the context of historical development are given. Based on the conducted categorical analysis, the author's definition of the concept of "giftedness" is suggested, which is identified through such structural elements as the basis and factors of giftedness, experience, and favourable environmental conditions. The concepts of giftedness considered in the article allow stating that they have not only a theoretical but also a practice-oriented character since they are aimed not only at interpreting the phenomenon of giftedness and mechanisms of its development but are the theoretical and methodological basis for systematic activities with gifted children

Keywords: talent, intellectual abilities, creativity, concepts of giftedness, models of giftedness, gifted children

*Corresponding author

Оксана Любомирівна Протас

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
76018, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна

Концептуалізація проблеми обдарованості у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях

Анотація. Феномен таланту й обдарованості є рушійною силою інноваційного прогресу, однак відсутність чіткого визначення вказаного поняття стає на заваді формуванню чіткої системи підготовки й виховання здібних дітей, що й зумовило актуальність дослідження. Метою наукової роботи є здійснити порівняння зарубіжних поглядів на тлумачення поняття «обдарованість» для подальшого запозичення освітніх методів підготовки в українському науковому просторі. Досягнення поставленої мети уможливили загальнонаукові методи дослідження, зокрема структурний і компаративний аналіз, а також метод синтезу. У статті висвітлено основні теоретичні концепції обдарованості в зарубіжному та українському дискурсі. У зазначеному контексті розглянуто проблему отождолення понять «обдарованість», «талант», «здібності». Представлено погляди зарубіжних науковців на тлумачення феномену обдарованості. З'ясовано, що чимало науковців розглядають окремі аспекти обдарованості у взаємозв'язку із суміжними гуманітарними науками, серед яких історія, антропологія, психологія та культурологія. Наведено приклади основних моделей структури обдарованості в контексті історичного розвитку. На основі проведеного категорійного аналізу, запропоновано авторське визначення поняття «обдарованість», що розкривається через такі структурні елементи як основа та чинники обдарованості, досвід, а також сприятливі умови середовища. Розглянуті в статті концепції обдарованості дають змогу констатувати, що вони мають не тільки теоретичний, а й практико-орієнтований характер, оскільки спрямовані не лише на тлумачення феномену обдарованості й механізмів її розвитку, а є теоретико-методологічним підґрунтям для системної діяльності з обдарованими дітьми

Ключові слова: талановитість, інтелектуальні здібності, креативність, концепції обдарованості, моделі обдарованості, обдаровані діти

Постановка проблеми

Проблема обдарованості особистості є актуальною в будь-якій країні, а тому пошук талановитих дітей, розвиток їхніх здібностей та обдарувань є одним із пріоритетів державної політики. Формування творчого потенціалу суспільства, який забезпечує можливості соціального й науково-технічного поступу, вдосконалення різних галузей діяльності, – важливе завдання розвитку й освіти обдарованих дітей. З огляду на це, закономірно постає проблема виявлення, підтримки й розвитку таких дітей. Попри значну кількість досліджень, які висвітлюють проблеми обдарованості, відсутня єдина теоретико-методологічна позиція щодо визначення структури обдарованості, водночас динаміка змін у суспільстві зумовлює потребу оновлення теоретичного підґрунтя, модифікації наявних і створення нових концепцій обдарованості [1; 2; 3].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій

Феномен обдарованості, її види, чинники формування, потенціал обдарованої особистості, проблеми обдарованих дітей, досліджували вчені багатьох країн, зокрема Дж. Рензулі [4], П. Торренс [5], В. Моляко, О. Музика [6], О.В. Палагнюк, І.І. Романюк [7], Т.В. Яценко [8]. Водночас варто звернути увагу на зарубіжних науковців, що займались вивченням окремих аспектів тематики

обдарованості. Так, американський автор Д.К. Сімонтон досліджував проблему геніальності, творчості, обдарованості в контексті психопатологій [9]. Дослідник описував основні питання існування «божевільного генія». М.Г. Кокінакі досліджував аспект геніальності в умовах інноваційного простору [10]. Заразом автор намагався поєднати концепт «генія» з антропологічними аспектами, такими як розмір мозку, домінування лівої/правої півкулі тощо. Л.С. Болл розглядала феномен «генія» та «обдарованості» в історичній ретроспективі з метою порівняння визначення соціумом талановитих осіб відповідно до соціокультурних умов і вимог кожної окремої епохи [11]. Цікавими для аналізу є напрацювання Д.Р. Саліван [12]. Дослідник у своїх роботах вивчав особливості культивування феномену «обдарованості» серед дітей афроамериканців. Так, Д.Р. Саліван розглядав освітні методики розвитку таланту в дітей афроамериканців, а також формування кваліфікаційних програм підготовки педагогів для розвитку окремих здібностей [12]. Загалом доцільно зазначити, що тема обдарованості залишається актуальною вже тривалий час, внаслідок чого варто здійснити порівняльний аналіз окремих зарубіжних та українських концепцій з метою виокремлення особливостей формування обдарованих дітей і методик їхньої підтримки.

Мета статті

Здійснення порівняльного аналізу теоретичних концепцій розвитку обдарованості в зарубіжному науковому дискурсі задля подальшої екстраполяції досвіду й освітніх методик в українському просторі.

Результати дослідження

Сьогодні серед міжнародних організацій, що опікуються проблемами обдарованості є Всесвітня Рада для обдарованих і талановитих дітей (*World Council for Gifted and Talented Children*), метою діяльності якої є «привернення уваги світової спільноти до проблем обдарованих дітей, сприяння реалізації їхнього потенціалу на користь людству» [13]. Попри таку актуалізацію феномену «обдарованості», наукова література зокрема засвідчує відсутність усталеного визначення. Загалом термін

«обдарованість» походить від його кореня «дар», що в українській, російській і англійській (*gifted*) мовах означає «подарунок». Тлумачний словник поняття «обдарований» пояснює в такий спосіб: «той, хто має великі природні здібності, талановитий» [14]. Водночас у більшості наукових праць «обдарованість» тлумачиться як якісно своєрідне поєднання здібностей людини, що дають змогу їй досягти значних успіхів у певній галузі діяльності [15; 16; 17]. На думку вчених, основою обдарованості є здібності – сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, які є умовою успішного виконання певної діяльності [6; 18]. Природними передумовами здібностей є задатки, які спадково зумовлюються та розвиваються в процесі життєдіяльності дитини. Зазвичай здібності класифікують у такий спосіб (рис. 1) [19]:

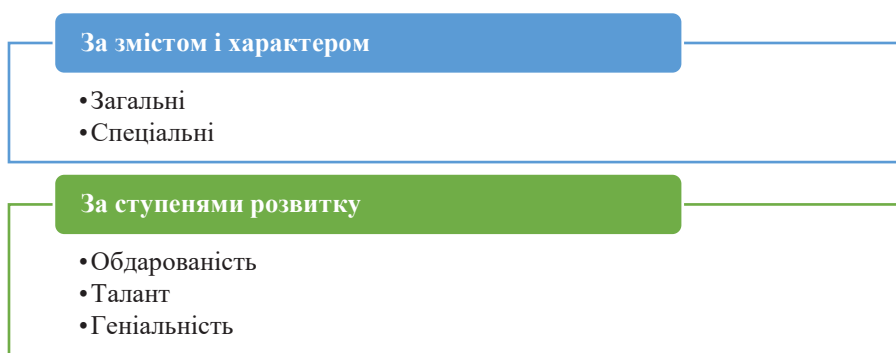
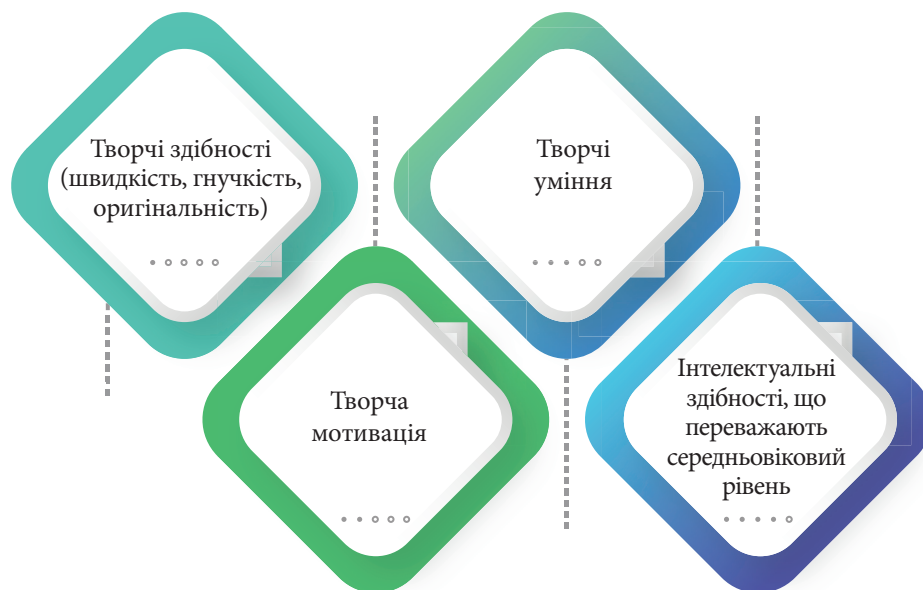

Рисунок 1. Типи класифікації поняття «здібності»

У наукових практиках поняття «обдарованість» часто ототожнюють з поняттям «талант». Відтак термін «талант» тлумачать як високий ступінь розвитку здібностей, а геніальність – вищий ступінь прояву таланту [20, с. 342]. У науковій літературі є різні підходи до природи обдарованості: як інтегративної якості особистості, здатності до значних успіхів у багатьох видах діяльності; та пов'язаної з певним видом діяльності [21; 22]. Зазначимо, що в зарубіжних дослідженнях замість терміну «концепція» часто вживається «модель обдарованості», хоча розуміння їх в українській науці дещо відрізняється [5]. Враховуючи зазначене, у дослідженні терміни «концепція» та «модель». будемо використовувати синонімічно. Аналіз зарубіжних та українських досліджень свідчить про відсутність єдиного підходу до розробки концепції обдарованості, у яких спочатку розглядали тільки інтелектуальні та творчі чинники, пізніше їх доповнювали особистісними якостями, сьогодні ж проблема потребує системного підходу до її розв'язання [6; 17]. Розглянемо концепції обдарованості, які є базою для таких систем.

На перших етапах дослідження проблеми обдарованості, основним її показником вважався інтелект, високий рівень коефіцієнту інтелекту (IQ), а поняття «інтелект» і «обдарованість» застосовувалися синонімічно. Так, німецький психолог В. Штерн визначав

інтелект як «загальну розумову здібність адаптуватися до нових завдань та умов життя» [23, с. 342]. Комітетом з питань освіти США запропоновано формулу для визначення обдарованості, яка враховує і академічні успіхи людини, згідно з якою «обдарованість – якість особистості, що має виявлятися фахівцями, враховуючи взаємопов'язані між собою параметри: випереджальний розвиток пізнання, психологічний розвиток та фізичні дані» [18]. Зі свого боку польський дослідник В. Добролович стверджує, що до «обдарованих» належать діти з високим розумовим рівнем розвитку, які під час виконання тестових завдань отримали результати вище за середні [24]. Однак дослідження Л. Термена засвідчило, що для видатних результатів у діяльності потрібен не тільки високий інтелект, а й інша, якісна своєрідність психіки індивіда (здатність генерувати нові ідеї, оригінальність розв'язування завдань (пізніше якість визначена як «креативність»)) [25]. Варто зазначити, що в дослідженні структури обдарованості виокремилися такі підходи до співвідношення інтелекту та креативності, як відмова від відокремлення цих понять; визнання певних співвідношень між ними (для прояву креативності потрібен рівень інтелекту не нижче середнього); їхнє розмежування як незалежних характеристик. Так, наприклад, П. Торранс у структуру обдарованості включає (рис. 2) [5]:

Рисunek 2. Структура обдарованості за П. Торрансом

Водночас П. Торранс зауважує, що високий рівень досягнень забезпечують не лише здібності, а поєднання дивергентного та конвергентного мислення [5, с. 199].

У процесі наукового дослідження доцільно розглянути й інші зарубіжні моделі визначення обдарованості. Відтак популярною є концепція обдарованості Дж. Рензулі [4]. Обдарованість, згідно з його поглядами, є результатом взаємодії трьох характеристик: інтелектуальних здібностей (перевищують середній рівень), творчості (креативність) і наполегливості (мотивації). Ця модель у модифікованому вигляді є у більшості концепцій обдарованості [4]. Зі свого боку мультифакторна модель обдарованості Ф. Монкса містить: мотивацію, креативність і виняткові здібності [26]. Вона дає змогу пояснювати прояви обдарованості у різних сферах. Автор також доповнює модель чинниками розвитку обдарованості (сім'я, школа, однолітки) [26, с. 39]. Мюнхенська модель обдарованості К. Хеллера включає: чинники обдарованості (інтелектуальні здібності, креативність, соціальну компетентність тощо), умови середовища; досягнення (спорт, мови тощо) і некогнітивні характеристики (мотивація, стратегія діяльності) [27, с. 234].

Польська вчена В. Лімонт запропонувала «Модель спеціальних здібностей», що враховує відмінності внутрішніх структур та впорядковує взаємозв'язки спеціальних і загальних здібностей з видатною творчістю [28]. Водночас концепція обдарованості її колеги польського психолога С. Попека включає: високий рівень інтелекту, спеціальні та творчі здібності [28]. На думку Н. Лейтеса, обдарованість включає набір здібностей [29]. Він виокремив особливості обдарованих дітей: уважність, готовність до напруженої діяльності; працьовитість, швидкість і оперативність мислення, систематичність розуму, підвищена здатність до аналізу і узагальнень, висока продуктивність розумової діяльності; широкі інтереси [29]. Зі свого боку О. Матюшкін

вважає, що «обдарованість – це комплекс інтелектуальних, творчих та мотиваційних чинників» [30]. Він стверджує, що структура обдарованості включає основні структурні компоненти: домінуюча роль пізнавальної мотивації; дослідницька творча активність; оригінальні рішення; прогнозування і передбачення; здатність до створення ідеальних еталонів, які забезпечують високі естетичні, моральні й інтелектуальні оцінки [30, с. 23].

Варто звернути увагу й на «Робочу концепцію обдарованості», що була розроблена вченими Д. Богоявленською та В. Шадриковим, відповідно до якої «обдарованість» тлумачиться як системна, динамічна якість психіки людини, що визначає можливість досягнення нею надзвичайних результатів в діяльності порівнюючи з іншими [10]. Погоджується з думкою російських вчених й О. Кульчицька, яка стверджує, що «обдарованість – це комплексне явище, яке включає набір когнітивних, сенсорних та особистісних якостей особистості» [31]. На її думку, обдарованість містить такі основні компоненти: високий інтелектуальний рівень, здатність до творчості та наполегливість, бажання досягти успіху, інтерес до певної галузі знань [31]. В. Моляко вважає, що «обдарованість як системне утворення особистості є координатором, стимулятором творчої діяльності та сприяє віднаходженню рішень, які дають змогу особистості краще адаптуватися до оточення та самої себе. Він виокремлює прояви обдарованості: домінування інтересів і мотивів; емоційна зануреність у діяльність; вольові якості; задоволеність від діяльності; розуміння сутності завдання; інтуїтивне розв'язання проблеми; здатність розробляти стратегії в інтелектуальній поведінці; багатоваріантність рішень; швидкість рішень; мистецтво знаходити, обирати» [32]. Водночас в основі моделі обдарованості О. Антонової закладена концепція тривимірної структури особистості, елементи якої

зазнають системного впливу та поєднують функції трьох типів: соціально-психолого-індивідуального, діяльнісного та вікового [32]. Обдарованість визначається як система, що охоплює такі складові: 1) ядро обдарованості, що включає: здібності на рівні вищому за середній, креативність та спрямованість до певного виду діяльності; 2) чинники обдарованості (задатки, середовище, виховні впливи, досвід, особливості емоційно-вольової сфери, системи цінностей, випадковість) [18, с. 272].

На основі проведеного категорійного аналізу, визначаємо обдарованість як індивідуально своєрідне поєднання задатків, особистісних та соціальних передумов для розвитку здібностей особистості вище середнього рівня, що дають змогу здобути значних успіхів у певному виді діяльності. Загалом обдарованість можна визначити як систему, що містить складові: основу обдарованості (вище середнього рівень здібностей, креативність та спрямованість (мотивація до певного виду діяльності); чинники обдарованості (задатки; особистісні характеристики (система цінностей, емоційно-вольової сфери, «Я»-концепція); досвід; сприятливі умови середовища.

Висновки

Отже, аналіз розглянутих концепцій обдарованості свідчить, що спочатку до уваги брались інтелектуальні й творчі чинники, пізніше їх доповнювали особистісними

якостями, а на сучасному етапі ця проблема визначення обдарованості розглядається в межах системного підходу її розв'язання. З'ясовано, що американська освіта характеризується трикомпонентною моделлю обдарованості (здібності вище середніх; мотивація; творчість). Згідно з дослідженнями польських вчених, обдарованість визначається високим рівнем розумового розвитку, конфігурацією загальних і спеціальних здібностей, які дають змогу виконувати певну діяльність на високому рівні. На сучасному етапі для концепцій обдарованості характерним є розгляд її як системної, динамічної характеристики особистості, яка розвивається, що сприяло розробці моделей обдарованості, які включають чинники внутрішнього потенціалу особистості та чинники впливу середовища, що опосередковуються успішним виконанням діяльності особистості. Отже, розглянуті в статті зарубіжні та українські концепції обдарованості дають змогу констатувати практичну орієнтованість означених моделей тлумачення обдарованості, що в подальшому сприятиме формуванню теоретико-методологічного підґрунтя для системної діяльності з обдарованими дітьми. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні умов ефективної системи діяльності з обдарованими дітьми в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти, спрямованої на розвиток їхньої обдарованості.

Список використаних джерел

- [1] Rajavee H. Ecce genius. *Keel ja Kirjandus*. 2020. Vol. 63, No. 3. P. 202–220.
- [2] Koltsova V.A., Holondovich E.N. Genius: Psychological-and-historical study. *Psikhologicheskii Zhurnal*. 2012. Vol. 33, No. 2. P. 101–118.
- [3] Gifted students / F.C. Worrell et al. *Annual Review of Psychology*. 2019. Vol. 70. P. 551–576.
- [4] Renzulli J.S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity. *Reflections on gifted education: Critical works by Joseph S. Renzulli and colleagues* / Ed. by S.M. Reis. Austin: Prufrock Press, 2016. P. 55–90.
- [5] Torrance E. Broadening concepts of giftedness in the 70's. *Exceptional children: Educational resources and perspectives* / Eds. by S.A. Kirk, F.E. Lord. Boston: Houghton Mifflin, 1970. P. 199–208.
- [6] Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
- [7] Палагнюк О.В., Романюк І.І. Обдарованість на перетині психологічних та педагогічних наук. *Молодий вчений*. 2019. № 7.1.(71.1.). С. 54–58.
- [8] Яценко Т.В. Сучасний стан досліджень проблеми обдарованості дошкільників в Україні. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 692–702.
- [9] Simonton D.K. Genius and creativity. *Encyclopedia of mental health* / Ed. by H. Friedman. Cambridge: Academic Press, 2016. P. 269–276.
- [10] Kokkinaki M.G. Cerebral evolution: The making of a Genius introducing the “Theory of intellectual motivators”. *Human Evolution*. 2008. Vol. 23, No. 3–4. P. 241–249.
- [11] Ball L.C. The genius in history: Historiographic explorations. *The Wiley handbook of genius* / Ed. by D.K. Simonton. Hoboken: Wiley-Blackwell, 2014. P. 3–19.
- [12] Sullivan D.R. Cultivating genius: Black children and gifted education. *Advances in Race and Ethnicity in Education*. 2017. Vol. 5. P. 85–121.
- [13] Official website of the World Council for Gifted and Talented Children. URL: <https://world-gifted.org/> (accessed date: 15.03.2020).
- [14] Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Бусела. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
- [15] Simonton D.K. Reverse engineering genius: Historiometric studies of superlative talent. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2016. Vol. 1377, No. 1. P. 3–9.

- [16] Belavina O.V. Gifted children: Problems of diagnostics and adaptation. *Psikhologicheskii Zhurnal*. 2010. Vol. 31, No. 1. P. 41–54.
- [17] Cao T.H., Jung J.Y., Lee J. Assessment in gifted education: A review of the literature from 2005 to 2016. *Journal of Advanced Academics*. 2017. Vol. 28, No. 3. P. 163–203.
- [18] Антонова О. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія. Житомир: ЖДУ, 2005. 456 с.
- [19] Варій М. Загальна психологія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
- [20] Загальна психологія: підручник / за ред. О. Скрипченко, Л. Долинської, З. Огороднійчук. Київ: Каравела, 2017. 464 с.
- [21] Assessment of student's potential based on the data concerning productivity and psychological comfort of education / I.S. Samokhin et al. *Espacios*. 2018. Vol. 39, No. 2. Article number 22.
- [22] Amini M. Identifying stressors and reactions to stressors in gifted and non-gifted students. *International Education Journal*. 2005. Vol. 6, No. 2. P. 136–140.
- [23] Stern W. General psychology: From personalistic standpoint. New York: Macmillan, 1938. 589 p.
- [24] Dobrowolowicz J. A student capable of schooling. *Psychologia w Szkole*. 2004. Vol. 1. P. 5–9.
- [25] Terman L.M. Talent and genius in children. *The new generation* / Eds. by V.F. Calverton, S.D. Schmalhausen. New York: The Macaulay Company, 1930. P. 405–423.
- [26] The identification of gifted children in secondary education and a description of their situation in Holland / F.J. Monks et al. *Identifying and nurturing the gifted* / Eds. by K.A. Heller, J.F. Feldhusen. Toronto: Hans Huber, 1986. P. 39–65.
- [27] Хеллер К. Диагностика и развитие одаренных детей и подростков. *Современные концепции одаренности и творчества* / под ред. Д. Богоявленской. Москва: Молодая гвардия, 1997. С. 234–264.
- [28] Limont W. A talented student. How to recognize him and how to work with him. *Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne*, 2010. 235 p.
- [29] Лейтес Н. Психология одаренности детей и подростков. Москва: Академия, 2000. 336 с.
- [30] Матюшкин А. Концепция творческой одаренности. *Вопросы психологии*. 1989. Вып. 6. С. 23–33.
- [31] Кульчицька О. Обдарованість: природа і сутність. *Обдарована дитина*. 2007. Вип. 1. С. 17–24.
- [32] Моляко В. Проблеми психології творчості та розробка підходу до вивчення обдарованості. *Обдарована дитина*. 2002. Вип. 4. С. 19–25.

References

- [1] Rajavee, H. (2020). Ecce genius. *Keel ja Kirjandus*, 63(3), 202-220.
- [2] Koltsova, V.A., & Holondovich, E.N. (2012). Genius: Psychological-and-historical study. *Psikhologicheskii Zhurnal*, 33(2), 101-118.
- [3] Worrell, F.C., Subotnik, R.F., Olszewski-Kubilius, P., & Dixson, D.D. (2019). Gifted students. *Annual Review of Psychology*, 70, 551-576.
- [4] Renzulli, J.S. (2016). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity. In S.M. Reis (Ed.), *Reflections on gifted education: Critical works by Joseph S. Renzulli and colleagues* (pp. 55-90). Austin: Prufrock Press.
- [5] Torrance, E. (1970). Broadening concepts of giftedness in the 70's. In S.A. Kirk, & F.E. Lord (Eds.), *Exceptional children: Educational resources and perspectives* (pp. 199-208). Boston: Houghton Mifflin.
- [6] Moliako, V.O., & Muzyka, O.L. (Eds.). (2006). *Abilities, creativity, talent: Theory, methods, research results*. Zhytomyr: Ruta.
- [7] Palahnyuk, O., & Romaniuk, I. (2019). Giftedness between of psychological and pedagogical sciences. *Young Scientist*, 7.1(71.1), 54-58.
- [8] Yatsenko, T.V. (2015). Present-day state of researching the giftedness problem of pre-school children in Ukraine. *Problems of Modern Psychology*, 28, 692-702.
- [9] Simonton, D.K. (2016). Genius and creativity. In H. Friedman (Ed.), *Encyclopedia of mental health* (pp. 269-276). Cambridge: Academic Press.
- [10] Kokkinaki, M.G. (2008). Cerebral evolution: The making of a Genius introducing the "Theory of intellectual motivators". *Human Evolution*, 23(3-4), 241-249.
- [11] Ball, L.C. (2014). The genius in history: Historiographic explorations. In D.K. Simonton (Ed.), *The Wiley handbook of genius* (pp. 3-19). Hoboken: Wiley-Blackwell.
- [12] Sullivan, D.R. (2017). Cultivating genius: Black children and gifted education. *Advances in Race and Ethnicity in Education*, 5, 85-121.
- [13] Official website of the World Council for Gifted and Talented Children. (n.d.). Retrieved from <https://world-gifted.org/>.
- [14] Bysel, V. (Ed.). (2005). *Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*. Kyiv, Irpin: Perun.

- [15] Simonton, D.K. (2016). Reverse engineering genius: Historiometric studies of superlative talent. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1377(1), 3-9.
- [16] Belavina, O.V. (2010). Gifted children: Problems of diagnostics and adaptation. *Psikhologicheskii Zhurnal*, 31(1), 41-54.
- [17] Cao, T.H., Jung, J.Y., & Lee, J. (2017). Assessment in gifted education: A review of the literature from 2005 to 2016. *Journal of Advanced Academics*, 28(3), 163-203.
- [18] Antonova, O. (2005). *Giftedness: Experience of historical and comparative analysis*. Zhytomyr: ZhSU.
- [19] Varii, M. (2009). *General psychology*. Kyiv: Center of Educational Literature.
- [20] Skrypchenko, O., Dolynska, L., & Ohorodniichuk, Z. (Eds.). (2017). *General psychology*. Kyiv: Karavela.
- [21] Samokhin, I.S., Sergeeva, M.G., Tabuyeva, E.V., Stanchulyak, T.G., & Kolesina, E.G. (2018). Assessment of student's potential based on the data concerning productivity and psychological comfort of education. *Espacios*, 39(2), article number 22.
- [22] Amini, M. (2005). Identifying stressors and reactions to stressors in gifted and non-gifted students. *International Education Journal*, 6(2), 136-140.
- [23] Stern, W. (1938). *General psychology: From personalistic standpoint*. New York: Macmillan.
- [24] Dobrowolowicz, J. (2004). A student capable of schooling. *Psychologia w Szkole*, 1, 5-9.
- [25] Terman, L.M. (1930). Talent and genius in children. In V.F. Calverton, & S.D. Schmalhausen (Eds.), *The new generation* (pp. 405-423). New York: The Macaulay Company.
- [26] Mönks, F.J., Van Boxtel, H.W., Roelefs, J.J.W., & Sanders, M.P.M. (1986). The identification of gifted children in secondary education and a description of their situation in Holland. In K.A. Heller, & J.F. Feldhusen (Eds.), *Identifying and nurturing the gifted* (pp. 39-65). Toronto: Hans Huber.
- [27] Heller, K. (1997). Diagnostics and development of gifted children and adolescents. In D. Bogoyavlenskaya (Ed.), *Modern concepts of giftedness and creativity* (pp. 234-264). Moscow: Molodaya gvardiya.
- [28] Limont, W. (2010). *A talented student. How to recognize him and how to work with him*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- [29] Leytes, N. (2000). *Psychology of giftedness in children and adolescents*. Moscow: Akademiia.
- [30] Matyushkin, A. (1989). Creative giftedness concept. *Voprosy Psychologii*, 6, 23-33.
- [31] Kulchytska, O. (2007). Giftedness: Nature and essence. *Gifted Child*, 1, 17-24.
- [32] Moliako, V. (2002). Problems of creativity psychology and development of an approach to the study of giftedness. *Gifted Child*, 4, 19-25.